अर्घ्यपात्रस्थितैस्तोयैरभिषिच्य तदुत्सृजेत्"। नरसिंहपुराणम् "स्नाने वस्त्रे च नैवेद्ये दद्यादाचमनीयकम्। अत्र नीराजनविधिः पूजारत्नाकरे देवीपुराणे "भक्त्या पिष्टप्रदीपाद्यैश्चूताश्वत्थादिपल्लवैः। ओषधीभिश्च मेध्याभिः सर्ववीजैर्यवादिभिः। नवम्यां पर्वकालेषु यात्राकाले विशेषतः। यः कुर्य्याच्छ्रद्धया वीर! देव्या नीराजनं नरः। शङ्खभेर्यादिनिनदैर्जयशब्दैश्च पुष्कलैः। यावतोदिवसान् वीर! देव्यानीराजनं कृतम्। तावद्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते। यस्तु कुर्य्यात् प्रदीपेन सूर्यलोकं स गच्छति"। पर्वकाले उत्सवकाले। देव्या इति स्त्रीत्वमविवक्षितम्। अथ प्रतिष्ठितमूर्त्तौ कदाचित् पूजाऽभावे महाकपिलपञ्चरात्रम् "एकाहं पूजाविहतौ कुर्य्याद्द्विगुणमर्चनम्। त्रिरात्रे तु महापूजा संप्रोक्षणमतःपरम्। मासादूर्द्ध्वमनेकाहं पूजनं चेद्विहन्यते। प्रतिष्ठैवोच्यते कैश्चित् कैश्चित् संप्रोक्षणक्रमः"। संप्रोक्षणक्रमः "संप्रोक्षणन्तु देवस्य देवस्य त्वेति(४)पूर्ववत्। गवां रसैश्च संस्नाप्य दर्भतोयैर्विशोध्य च। प्रोक्षयेत् प्रोक्षणीतोयैर्मूलेनाष्टोत्तरं शतम्। सपुष्पं सकुशं पाणिं न्यसेद्देवस्य मस्तके। पञ्चवारं जपेन्मूलमष्टोत्तरशतं तथा। ततो मूलेन मूर्द्धादि पीठान्तं चैव संस्पृशेत्"। इति "तत्त्वन्यासं लिपिन्यासं मन्त्रन्यासञ्च विन्यसेत्। प्राणप्रतिष्ठामन्त्रेण प्राणस्थापनमाचरेत्। पूजाञ्च महतीं कुर्य्यात् स्वतन्त्रोक्तां यथाविधि। यागहीनादिषु प्रायः संक्षेपेण विधिः स्मृतः"। अथास्पृश्यस्पर्शने तु बौधायनः "द्रव्यवत् कृतशौचानां देवार्चानां भूयः प्रतिष्ठापनमिति"। देवार्चा देवताप्रतिमा। तासामस्पृश्यस्पृष्टानां प्रकृतिद्रव्यस्य ताम्रादेर्यथेष्टं शौचं कृत्वा पुनः प्रतिष्ठापनात् पूज्यत्वमित्यर्थः इति। रत्नाकरे आदिपुराणे "खण्डिते स्फुटिते दग्धे भ्रष्टे स्थानविवर्जिते। यागहीने पशुस्पृष्टे पतिते दुष्टभूमिषु। अन्यमन्त्रार्चिते चैव पतित स्पर्शदूषिते। दशस्वेतेषु नो चक्रुः सन्निधानं दिवौकसः। इति सर्वगतो विष्णुः परिभाषाञ्चकार ह"। अत्र वृद्धिश्राद्धहोमौ त्वावश्यकौ यथाशक्तीत्यभिधानात् इति कश्चित्। तथा चाल्पधनानां यज्ञं विनाऽपि पूजनमाह विष्णुधर्मोत्तरे प्रथमकाण्डम् "पूजाकर्म बहिर्वेद्यां श्रद्धया भृगुनन्दन!। न त्वल्पदक्षिणैर्यज्ञैर्यजेतेह कदाचन। विष्णुदेवनिकायस्थं यथाश्रद्धमरिन्दम!। तपसा पूजयेन्नित्यं यस्मादल्पधनो नरः"। यद्येकाहे वास्तुयागगृहोत्सर्गौ तदा तन्त्रेण वृद्धिश्राद्धं कुर्यात् तथा एकस्मिन्नग्नौ होमत्रयं विधेयं एकाग्नावनेकहोमकरणे एकं परिसमूहनादिकमाह गोभिलः। "गणेष्वेकं परिसमूहनमिध्मबर्हिः पर्य्युक्षणमाज्यभागाविति"। पूजादिकं प्रत्येकमेव"।

तत्र प्रतीकसूचितामन्त्राः क्रमेण यथा

(१) तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः। दिवीव चक्षुराततम्" ऋ० १।१२६

(२) "मनो जूतिर्जुषतामज्यस्य बृहस्पतिर्यज्ञमिमम् तनोत्वरिष्टं यज्ञं समिमं दधातु विश्वे देवास इहमादयन्तामोँ प्रतिष्ठ" यजु० २।१२

(३) अत्र शुद्धवत्या शुद्धपदवत्या ताश्च तिस्र ऋचः ऋ०८।९७ सूक्तास्थिता यथा

"एतोन्विन्द्रं स्तवाम शुद्धं शुद्धेन साम्ना। शुद्धैरुक्थैर्वावृध्यासं शुद्ध आशीर्वान् ममत्तु।७। इन्द्र! शुद्धो न आगहि शुद्धः शुद्धाभिरूतिभिः। शुद्धोरयिं निधारय शुद्धो ममद्धि सोम्यः। ८। इन्द्र! शुद्धो हि नो रयिं शुद्धो रत्नानि दाशुषे। शुद्धो वृत्राणि जिघ्नसे शुद्धो वाजं सिषाससि। ९।

(४) "देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पुष्णोहस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि" यजु०१।६

विस्तरस्तु अग्निपु० ५६ अ०आदौ उक्तो यथा

"प्रतिष्ठापञ्चकं वक्ष्ये प्रतिमात्मा तु पूरुषः। प्रकृतिः पिण्डिका लक्ष्मीः प्रतिष्ठा योगकस्तयोः। इच्छाफलार्थिभिस्तस्मात् प्रतिष्ठा क्रियते नरैः। गर्भसूत्रं तु निःसार्य प्रासादस्याग्रतो गुरुः। अष्टषोड़शविंशान्तं मण्डपञ्चाधमादिकम्। स्नानार्थं कलसार्थञ्च यागद्रव्यार्थमर्द्धतः। त्रिभागेणार्द्धभागेन वेदिं कुर्य्यात्तु शोभनाम्। कलसैर्घण्टिकाभिश्च वितानाद्यैश्च भूषयेत्। पञ्चगव्येन सम्प्रोक्ष्य सर्वद्रव्याणि धारयेत्। अलङ्कृतो गुरुर्विष्णुं ध्यात्वात्मानं प्रपूजयेत्। अङ्गुलीयप्रभृतिभिर्मूर्त्तिपान् वलयादिभिः। कुण्डे कुण्डे स्थापयेच्च मूर्त्तिपांस्तत्र पारगान्" (मूर्तिपान् मूर्तिनिर्मातृशिल्पिनः)। "चतुष्कोणे चार्द्धकोणे वर्त्तुले पद्मसन्निभे। पूर्वादौ तोरणार्थन्तु पिप्पलौदुम्बरौ वटम्। प्लक्षं सुशोभनं पूर्वं सुभद्रं दक्षतोरणम्। सुकर्म च सुहोत्रञ्च आप्ये सौम्ये समुच्छ्रयम्। पञ्चहस्तं तु